

рационалното понятие „вторичен мит“ понятието „страна на литературата“ създава поне толкова проблеми, колкото и разрешава.

Именно скритата литературнотеоретическа проблематика и нуждата от разрешаването на тази „преопределеност“ на понятието „страна на литературата“ са причина научното мислене на Б. Богданов след книгата му „Мит и литература“ да се насочи в определена посока. В сп. „Български фолклор“, кн. 3 от 1985 г. бе публикувана статията на Богданов „Фолклор и литература“, където той прави много интересен опит да разреши именно посочената проблематика чрез културологично-комуникативно диференциране на фолклора и литературата. Няма да се впускам в подробности — ще отбележа само, че в тази статия проблемът за връзката между „автотеличния“ поетичен знак (литературният текст, притежаващ самосъсредоточена, индивидуална смислова построяност) и способността на литературата да създава модели за „универсално“ мирогледно реагиране е решен по изключително интересен начин — чрез анализ на ситуацията на четенето като специфична за литературната комуникация. Писаният художествен текст е разглеждан от Богданов като „вкамънена комуникация без комуниканти“, т. е. „собствената смислова структура на литературното произведение е бивше функциониране... абстрахирана среда за обичуване“. Какво означава това „бивше функциониране“? При фолклора „текстът“ е насочен към структуриране на фолклорния колектив и изваждането на фолклорния индивид от нецялостното му всекидневно битие чрез потапянето му в празничната фолклорна общност. Т. е. фолклорът интегрира индивида в общността. При литературната комуникация нещата се променят. Писаният литературен текст се откъсва от непосредствената комуникация чрез това получава следните възможности: 1. неговият автор става много по-активен, може да твори „индивидуална“ действителност (което на семиотично ниво е тъждествено с „автотелизирането“ на съобщението, тъй като текстът трябва да построи собствения си контекст); 2. пасивният възприемател трябва да разреши конфликта от възможността за среща с много подобни „индивидуални“ действителности; 3. това се постига чрез ситуацията на четенето, при която читателят обичува не непосредствено с автора, а с цялостната построяна в текста действителност (противопоставяща се на реалния, фрагментизиран всекидневен свят). Така според Богданов „в идеалното си проявление литературният текст служи за извеждането на четящия индивид в идеална среда, в която изправен пред лицето на цялостна действителност, той общува с равни нему индивиди (на друго място Богданов говори за общност „комунитас“ — б. м, А. К.). Предназначен да отиде до всяког при максимален брой индивиди, които също са крайно индивидуали-

зирани, устремен към това да бъде смислов независим от всякаква външна определителност, обярнал смисъла към самия себе си, автотеличен и принципно необвързан с определено предназначение, литературният текст става многозначен, можещ да се разбира при индивидуалното си потребление всякак.“ Но именно това „парадоксално функциониране без функция“ според Богданов е причината, според която „литературният текст прави от всеки читател философ“.

Вероятно тези оригинални идеи на Богданов се нуждаят от много по-сериозно, монографично разработване. Но едно е сигурно — че именно проблематиката и подходът, реализирани в „Мит и литература“, са довели Богданов до изключително интересен опит за разрешаване някои от най-сериозните литературно-теоретични проблеми на нашето време (показателна е и методологическата страна на въпроса — взаимният превод на културологични, структуралистски и рецепционистки постановки в един нееклектичен цялостен и самобитен методологически подход). Ще очакваме тяхното по-нататъшно разработване и задълбочаване.

Александър Кюсев

ПРОЗИРНАТА НЕЯСНОТА

(„Анализ на лирическата творба“ от Никола Георгиев. С., изд. „Народна просвета“, 1985)

Навлизането в методологията и терминологичния апарат на книгата на Никола Георгиев „Анализ на лирическата творба“ предизвиква изненада най-малко в две посоки. Първата идва от учудването на неговите почитатели, които си задават въпроса — няма чак сега се появи тази книга! Та тя ни е така позната. Втората — от страна на хората, които само са слушали за нейния автор — как е възможно една толкова зряла книга да бъде... едва втора поред? А всичко това може би ще обясни недоумението на книгоразпространителите, които ден-два след получаването ѝ безпомощно вдигаха рамене: „Изчерпана се, какво става, нали мина кандидатстудентската кампания?“

Какво наистина става? Защо тази малка и непретенциозна наглед (но с великолепно външно оформление) книжка предизвиква толкова оживление? Признавам, че за мен изненада нямаше. Та нали и аз като многобройните си колеги винаги когато срещна устремно забързаната фигура на един от най-популярните преподаватели от университета, все гледам да задам по някой и друг въпрос, да „пооткрадна“ някоя от неговите сензационно звучащи реплики, да чуя някой от отговорите, които често могат да се ползват като готови теоретически изводи. На такава „непопулярна популярност“ се радват само учени, чието дело многократно надраства личната им роля в обществото.

Лично на мен тази книга донесе едно творческо удовлетворение. Няма нищо странно в това, след като тя разреши едно продължително колебание — възможно ли е поставянето на проблема за художествената неснота, или не. Оказа се, че на „ясната неяснота“ или неясната яснота“ авторът е посветил десетина страници, които имат пряка връзка с моите творчески колебания. Споменавам този факт, защото, убеден съм, много автори след прочитане на книгата ще се окажат в същото положение. А нека повярваме, че не са вече малко онези, които наместо „да ни поучават как да анализираме художествената творба (което е значително по-лесно) се заиретнат и на дело ни покажат как се прави това“. Те ще имат под ръка едно солидно помагало — един наистина здрав фундамент, който доскоро отсъствуваше от българския литературен живот. Защото произведение, което да се занимава с методологията на литературния анализ, ние досега нямаме. Публикувани са литературни разбори на отделни произведения, посвещавани са монографии на отделни автори, писани са дори истории и теории на литературата, но методологичните проблеми и терминологичният апарат на самия анализ не са били разработвани. Така „Анализ на лирическата творба“ не просто запълва празноти, тя заляга като основа в по-нататъшното развитие на българската литературоведска мисъл.

Авторът непрекъснато подчертава, че неговият метод е само един измежду възможните, като споменава и други, но у читателя не остава съмнение за лични предпочитания след блестящо проведените анализи. Основната тежест на изследователската страст на Никола Георгиев пада върху лириката (това личи дори от озаглавяването на отделните дялове „Лириката и изграждането на смисъла“; „Лириката и човекът“; „Лириката и логиката“ и т. н.). Като една от многото системи за произвеждане на смисъл литературата (и в частност лириката) има отношение към човека и неговата комуникативна среда — езика, логиката, познанието. Това е и принципът на композиране на книгата. Н. Георгиев съумява да постави частния проблем (за лириката) в неговата глобалност — отношението към човека и неговия свят. Лириката става „прозорец“, през който се виждат една голяма част от онова, което ни заобикаля. Човекът, светът, смисълът — сред лириката — ето как авторът окръпнява един привидно частен проблем.

Ситуирането на лириката е възможно по два основни начина — чрез съпоставяне на творбата с други лирически творби и със собствения ѝ теоретичен модел. Докато първата част на съждениято тук не буди възражения, то за второто се налага да бъдат разбулвани тежки пластове от съмнения. Имаше време, когато дори думата „модел“ (отнесена към литературата) предизвикваше тревожни чувства, а до структурно разглеждане на твор-

бата българският читател така и не достигна. Нямахме къде да се прочете такъв анализ на произведение от роден автор. А за множество дори постструктуралистски теории вече се говори в минало време. Голото „не“ винаги е кухо и само връща колелото на сби-тията назад, преди появата на пределено явление... и всичко е в първоначална изходна точка. Само диалогичният спор е плодотворен — спор, който преди появата на тази книга беше занемарен. Защото от нея узнаваме, че не авторът на „Анализ на лирическата творба“ е този, който настоява за „затворено четене“ или иманентно изследване на структурите. Неговият анализ не изпуска от очи съпоставителната посока извън художествената литература с други речеве типове и жанрове. А това е и една от важните му заслуги. Като заговаря за типове речеве и неречеве актове и жестове, той приближава българския читател до най-модерни похвати от съвременната литературна теория. Безспорно, трудностите тук са много, но както подчертава Н. Георгиев, анализът трябва да ги преодолява, а и да ги превърне в предмет на своите наблюдения. Тази задача произтича от факта, че „част от лирическата специфика се крие тъкмо в смисловото наслагване и преливане...“ Надникването в бездните на лирически смисъл и докосването до очарованието на стиха — това са двата плана, в които се извършват всички аналитични операции. Сегментирането на лирическия текст е проведено парадигматично — в дълбочина и синтагматично — линейно. И в двата типа членене то достига до най-малките значещи ядра — бинарните опозиции от срички и дори звукове. Естествено е, че подобни анализи не могат да бъдат направени на всички по-значителни художествени произведения. Нито това е необходимо. Те дават „алгоритъма“, с който всеки изследовател може сам да проникне до тайната на лирическата творба.

Един текст става „художествен“, когато нещо в обичайния ток на езика започне да „шуми“. Това е почти неумолимият момент на „реторичното отклонение“, отклонението в семантиката на думите, което нарушава цялата система на техните взаимоотношения. Дали това ще бъде едно наречение (например, „нейде“ от прочутия Ботев стих „жетварка пее нейде в полето“) или многозначно повторено „тихи пазви, тиха нощ разгръща“, или дори активното отсъствие (премълчаване), което творбата упорито посочва, то е йероглифът на магията, наречена поезия. Фин литератор, с изтънчен усет за тези „кодове на вечността“, Н. Георгиев не се колебае да се впусне в преследването им. Не се колебае въпреки гигантските наслоения от предразсъдъци, които трябва да преодолее. И не мога да преценя, къде е по-голяма заслугата на автора — дали в превъзмогването на инерцията и литературния шаблон — една задача, която може да се сравни с тази за из-

чистването на Авгиевите обори, или в майсторските прозрения на анализите. И колкото по-очевиден е успехът на първата работа, толкова по-удивително е, че е постигната и втората, за която са нужни като че ли поне две поколения изследователи, работещи в същата традиция. Но двойният успех на тази книга съвсем не е само в този пункт. Вече е време да назовем най-голямото ѝ достойнство. То може да се събере в едно изречение: постигнато е изискването сложното да потъва в простото и простото да разтваря и поема в себе си сложното — един почти непосилен, но неотменим за методологическо съчинение резултат. Защото тази книга ще се чете както от абитуриента, така и от студента, изучаващ теория на литературата, но от нея не би се лишил и изграденят научен работник, залутан из почти непроходимите дебри на литературния анализ. И никой няма да се почувства ошетен в онова, което ще потърси да узнае. На едно място забелязах резюмирани две литературни теории — на Емил Шайгер и на Роман Ингарден. Разбира се, никой няма да сметне, че е достатъчно да прочете книгата на Н. Георгиев, след което може да мине без повечето от авторите, чийто опит е обобщен в нея — едно заблудение, което е „удобно“ и често се практикува. Но че читателят ще получи импулс да потърси някои от книгите, които авторът е ползвал, това е сигурно. И би успял може би по-добре, ако накрая беше предоставено още малко място на автора за кратка библиография на заглавията или дори за един съвсем малък речник на по-употребяваните термини от някои съвременни теории. Доскоро така изпълнена книга на български език би била само мечта, но мисля, че вече може да се пометча на глас.

Никола Георгиев не си позволява да назове пряко предметите на своите пристрации. Но те не оставят съмнение при очевидната любов, с която са изтеглени проекциите на техния лирически смисъл. Заключеното в художествен код познание също е истинно, а неговото въздействие е много по-силно и многообразно. Зад всяка лирическа творба „плуват“ неовладени късове истина и функцията на художествената система в нея не е само да ги назовава, но и да ги показва. Така лирическото произведение може да бъде истинно, без в него да е изречено дори едно ясно суждение. „Казва, не доказвайки“ — резюмира този факт Н. Георгиев и добавя: „В пораждането на неазовани неазовими значения лирическата творба отива необикновено далеч, толкова далеч, че движението започва да се пречупва и отрича в самото себе си, а опиянението от веселието на езика се въгвора от болката за неговата предугаждава или изявявана ограниченост.“

В същия план — на заговаряне за неща, упорито пренебрегвани досега от българското литературознание — са издържани главни-

те, посветени на отношението на лириката с логиката и езика. И точно тук могат да се срещнат въпроси като: „како анализираме, когато анализираме?“, „кой е обектът на тази дейност?“ Или разбиването (този глагол в случая е най-уместен) на закъснели схващания за благозвучието на стиха като резултат от сърчно римувание. Или борбата с разбиването за поетичност на един езикови изрази срещу „непоетичност“ на други. За степента на развитост на една национална литература са важни не толкова разрешените, колкото поставените въпроси. Моментите, в които литературата започва да се пита за закономерностите на своята свързаност, са своеобразни индикатори на зрелост. Развитието на марксисткото литературознание у нас повече не може да пренебрегва цитираните по-горе въпроси, както и всички останали от книгата. Тяхното поставяне от силен, диалектичен ум отваря нови хоризонти пред националния литературен процес. Само в динамичното русло на диалектичната мисъл могат да бъдат поставени без смущение проблемите, например за множествеността на получените варианти като следствие от няколко правилно проведени теоретико-исторически анализи. Защото единството между текст и творба наистина е само вероятностно, но „сред вариантите на прочитите има свързващи инварианти, които, макар и само мислено постижими, са първостепенен обект за анализатора“.

За постигане на такова единство на тълкуването е необходимо да се изтъкне, че цялата творба „звучи“ и „излъчва смисъл“. Активирането на всички нейни компоненти до „значещи“, пълноправни е голям успех за автора. Дори художествената неяснота „означава“, прозира — всъщност тя може би най-много. Под булото на неяснотата именно се извършват онези плавни и постъпателни преходи в смислоспораждането. Неяснотата е още онова неовладяно, но предчувствено от художника „пространство“, което отделя постигнато от непостигнато лирическо познание. Всичко това е възможно, защото лирическата неяснота не е тъждествена на обикновената неразбираемост, която се поражда в ежедневно общуване. Тя е неяснота, която подмамва и очарова читателя и това е един от нейните поетични ефекти, на който творбата разчита. Така лирическата неяснота е и в условността, в онова, което отделя реалния предмет (екзистенциалния корелат), залегнал в основата на образостроенето, от неговите художествени превъплъщения. Тук е и „премълчаването“, междустиховите, а дори и околостиховите пространства, необичайната пунктуация, вътрешните многоточия и т. н. Изразено метафорично, лирическата творба е една „прозрачна неяснота“. В това е нейната магия, смисъл и функция.

Иван Младенов